

Canals, un vítol de foc i taronges

La vespra de Sant Antoni a Canals és un cant devot al patró i una festa que Josep Piera descriu amb tots els seus ingredients: foc, llum, olor, color... poble.

Què vol dir vítol? —Vaig demanar a Francesc Tormo, responsable de la casa de la cultura de Canals, quan intentava explicar-me amb l'erudició meticulosa d'un humanista i tota la seua bonhomia natural l'estructura ritual de la foguera i la festa del seu poble.

—El vítol és una jaculatòria, com deia mossèn Josep Maria Sarrió, un dels capellans més cultes que ha tingut Canals i dels que més han fet pel nostre poble. Ell solia definir-lo més o menys com una oracioneta, curta i penetrant com un venerable, amb la qual el poble i les persones de Canals desitgem vida, felicitat i victòria a Sant Antoni, tutor, protector i patró nostre.

“Vítol”, doncs, volia dir ‘victòria’; o ‘vida’ i ‘victòria’ alhora; vida i victòria en molts sentits, com ara la satisfacció i l'autoestima de ser d'un poble. I a Canals més que enlloc segurament, com a mínim durant la festa a Sant Antoni. Ho vaig entendre a la perfecció, poc més tard, només sentir com el mot, per a mi d'un arcaisme preciós, eixia joiós de mil goles, com un crit atàvic i un clamor excitat da-

Canals es vesteix de festa per al foc: “Cal foc al carrer com cal foc al cos i a l'ànima per mantenir viva la nit i vetllar-la amb la joia fins a la vigília.”

vant l'esplendor apoteòsica del foc.

Això és la nit de la vespra de Sant Antoni a Canals: una fantàstica victòria sobre l'hivern, un ritual sagrat i popular alhora, una tradició profunda, tant en l'aspecte religiós com en el civil, una cerimònia de vida plena.

Victòria de l'home sobre la natura, dominada per a donar els millors dels seus fruits; dominada també en els seus elements primordials, com ara el foc, però no només el foc: el foc, la terra, l'aigua... Vítol també, doncs, a la terra que sap ser fèrtil i oferir riquesa fins i tot al ple de l'hivern. Vítol i vítol al patró del poble, Sant Antoni, que protegeix les collites de les gelades, els animals de les malalties, i les riqueses d'altres maldats o amenaces.

Sant Antoni, per a uns “abat”, o “barbut”, per a d'altres “dels ases” o “del porquet”, no és solament un dels sants més entranyables del calendari, sinó el més emblemàtic i celebrat de l'hivern. Molts són els pobles de la nostra geografia cultural que li dediquen les festes o el tenen per patró.

A la comarca de la Costera, i en especial a Canals, allà on diuen que comença l'horta i s'acaba

el secà, la foguera de Sant Antoni és una d'aquelles celebracions que, si semblen espectaculars de lluny —televisades o fotografiades—, cal veure-les i viure-les de dins per saber-ne el sentit vertader i tastar-ne els sabors i els perfums.

“Els actes al voltant de la foguera comencen amb l'any. Sobre un cercle d'onze metres de diàmetre delimitat en el paviment, a la Plaça Major del poble i davant de l'església, s'enlaira al bell centre el tronc recte i altíssim d'un pi que constitueix la columna vertebral de la foguera, ja que en servirà de guia mestra. Uns altres troncs es trosseggen i s'apilen i es mesclen amb saviesa. En acabar el muntatge, al cim es posen unes branques de taronger plenes de fruita i es revesteix la muntanya de llenya amb pinassa verda, com un manto que sembla vellut. Aleshores, la figura cònica de la foguera pren l'elegància sagrada d'un monument, més preciós i apreciat en la seua condició d'efímer. Cada any la foguera té un nom propi, enguany se li ha tret el de 'la bella daurada' per la seua altiva i estilitzada elegància...”

Així és com em descrivia entusiàsticament la foguera Marcial Martínez, un personatge popular, xarador i simpàtic, bon coneixedor dels costums i la gent de Canals, volgut de tots i de tots estimat, que m'hi van presentar com a company d'aquella nit màgica.

No és prou però, tot i ser molt, la grandiosa i elegant espectacularitat de la foguera de Sant Antoni de Canals. Cal copsar-ne la dramàtica popular que l'envolta, tota l'escenografia de les flames i el fum enlairant-se de prop, per adonar-se de la força simbòlica que tot plegat té i com aquesta escalfor cridanera passa del foc diví al material de la llenya i d'aquesta als cors i els esperits de la gent.

L'hivern és dur per a viure'l de nit i a la serena, ni que siga en aquesta Mediterrània nostra. Cal foc al carrer com cal foc al cos i a l'ànima per mantenir viva la nit i vetllar-la amb joia pels carrers i a la plaça fins a la vigília. I n'hi ha moltes, de maneres d'escalfar la gran nit de l'hivern en comboi. Com diu Antoni Arino al bell llibre *El foc i la roda del temps* és “al poble de Canals, en una de les comarques centrals valencianes, on cada hivern el foc esdevé art i joc i es repeteix inconscientment aqueix misteri que està sota el procés de la gènesi de la cultura. I així el foc també és festa”. Per això, per sentir

Moros aparatosos i cristians delirants. Cavalls i cavallers.

La música travessa la vila: "Tots segueixen les bandes, amb les músiques de ritme cridaner i exultant."

Barreja d'elements. La diversitat esdevé un conglomerat de les festes valencianes.

com cal la festa de Sant Antoni, enguany he volgut triar Canals, al cor de la Costera.

La mateixa vespra de Sant Antoni, hi vaig anar amb uns amics per fer una de les rutes interiors més boniques de les comarques centrals valencianes, una ruta que, ara d'hivern, caldria dedicar a Sant Antoni i, per descomptat, al formidable paisatge treballat que són els tarongers en plena producció i en temps de collita.

La dita ruta d'anada, de Simat de Valldigna a Xàtiva i de Xàtiva a Canals, no solament em va permetre veure com és de viva aquesta tradició de dedicar fogueres al sant barbut —a tots els pobles n'hi havia, ara fetes un munt de brases grises i encara fumejants, ara una arquitectura

RAFA GIL

de brancam i ramulla—, sinó com és de vera en aquesta zona —de “ben feta” que diria la gent— la vitalitat laboriosa del país dels valencians; tant pel que respecta al passat com al present. Del passat, es manté viva la memòria en pedra de la nostra edat mitjana i del nostre renaixement, fonamentalment dominats pels enderrocats esplendors de la família Borja —la família més universal que els valencians hem donat a la història europea—; del dinamisme present són una mostra tant

les poblacions com el mateix paisatge.

Les poblacions, amb els seus carrers cèntrics de cases “de llauradors rics” que deia el meu pare, amb altres cases i casalots senyorials caiguts en tristes decadències quan no en desgràcies dramàtiques, amb ravals que van perdre la seua fesomia emblanquinada i morisca, amb fàbriques antigues i noves naus industrials... I el paisatge rural, tan brillant o més que els pobles. Perquè si hi ha una zona on el paisatge parla i mostra el caràcter de la gent que l'habita, tant o més que les pedres històriques, és aquesta.

Algú, algun dia, hauria de fer un estudi de la quantitat de memòria, de suors, de llàgrimes i d'alegries, de temps i de vida, és a dir de cultura, que té aquest paisatge treballat on el taronger omple multitud de valls, o cara-sols de muntanyes, per on emergeixen, esveltes i magnífiques entre els horts lluminosos, ara una palmera que ens parla dels passats islàmics d'aquestes terres, ara una araucària que ens diu dels diners dels indians tornats d'Amèrica i que invertiren tants i tants capitals en aquestes terres agràides, ara alqueries silencioses entre sèquies

rialleres o xalets per a passar l'estiu al camp. Potser, em dic, aquest paisatge és el millor exponent de la capacitat de treball dels valencians, així com del seu caràcter, faener, esplèndid i obert, com és xarraire, fanfarró i oferent, pagat d'allò que té..., que sense ser molt és prou i dona vida.

En arribar a Canals feia una vesprada càlida, a força de sol i d'humanitat, tot i el gener. Francesc Tormo ens esperava per mostrar-nos Canals ja plenament dins la festa. Per fer passar el temps sense presses, l'amic Tormo

La porta de l'església. Davant l'església s'enlaira el tronc recte i altíssim del pi."

sant. "D'aquesta llegenda, n'hi ha una versió local que diu que va ser a la mare del futur Calixt III, aleshores encara prenyada, a qui el sant vaticinà la història del fill que duia al ventre", ens contava Francesc Tormo il·lustrant-nos un poc més el nostre imaginari rondallístic.

"La festa no comença avui, però sí que podem dir que avui és el dia central, o la nit desitjada. Aquest matí se n'ha fet la inauguració oficial, amb la salutació de la festera de Gràcia des dels balcons de ca la vila i el lliurament de la senyera de Sant Antoni als fes-

RAFA GIL

ens acompanyà de passeig pel poble, per mostrar-nos-el amb el punt d'orgull satisfet que els canalers manifesten en parlar de la seua estimada vila. Així, deixant-nos dur per ell, vam veure un plàtan apoteòsic popularment anomenat la Lloca per fer de refugi i recer als vells, de punt de trobada als joves, que sota la seua cúpula grandiosa busquen la conversa o el festeig. Vam veure la Torreta de Calixt III, el primer papa Borja, anomenada també la Torreta de Canals, bellament restaurada com a futur museu històric. Vam veure l'esglésiola des d'on, segons la tradició, sant Vicent Ferrer anuncià no sols que una criatura allí present seria papa, sinó que aquell mateix xiquet el faria

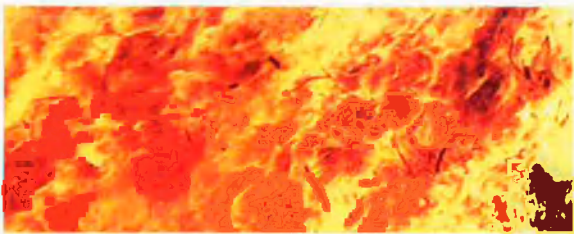
Canals venera agraïdament el patró. Les autoritats formen una àmplia comitiva.

ters, que en seran els dipositaris durant totes les festes. És aleshores que es crida el primer vítol..."

El que Francesc Tormo explicava, un televisor situat a l'entrada mateixa de la Casa de la Cultura ens ho mostrava en imatges gravades en vídeo, fent-ne memòria i espectacle per als nouvinguts com jo. El ritual del matí tenia una aparença semblant al que se sol fer a València el dia 9 d'Octubre, quan es baixa la senyera de la ciutat; el que a València, però, té un sentit estrictament civil, a Canals pren

un significat de devoció agraïda al patró. Tots els actes de les festes de Canals tenen aquest doble missatge, religiós i civil, sagrat i profà.

En una taula parada hi havia els dolços tradi-

cionals de la festa, disposats en plàteres per a ser oferts als convidats, acompanyats d'uns glopets de mistela, com és costum a totes les bones cases de Canals: rosegons, cocotets, rotllets d'anís o de cassalla, coquetes de sagí o cristines... Dolços populars per acompanyar converses familiars i acurtar esperes o visites.

Després d'aquesta recepció cordial i saborosa, els meus acompanyants em dugueren a visitar la verda muntanya estilitzada que omplia la plaça davant mateix de l'església. La vista d'aquell monument vegetal impressionava. La veneració amb què els meus amics canalers admi-

RAFA GIL

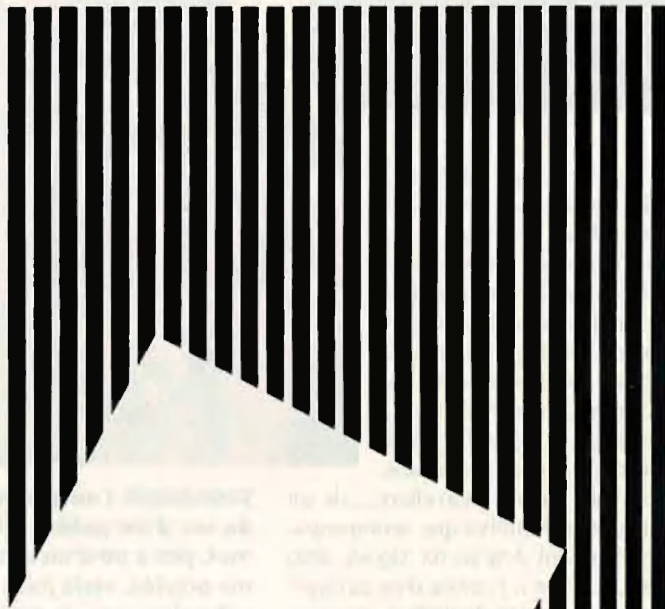

la figura cònica de la foguera pren l'elegància sagrada d'un monument. Al cim es posen unes branques de taronger i es revesteix la muntanya amb pinassa verda.

raven i comentaven aquella torrassa cònica perfumada a resina resultava eloqüent i joiosa, com si per a ells la insòlita arquitectura de troncs tinguera un sentit ancestral i vigorós, a més d'una bellesa natural innegable.

Tots, adults i xicalla, n'esperaven, fent rotgler i mudats de festa, el moment culminant, quan aquella obra d'art efímer es convertiria en pur espectacle de formes ardents i volàtils, gràcies a la màgia dominada del foc, moment puntualment sacralitzat en una hora i moment, les nou de la nit en punt, després de la cerimònia religiosa de les vespres solemnes.

Els carrers al voltant de la Plaça Major de Canals anaven omplint-se a poc a poc de gent de totes les edats i condicions: parelles d'ancians ben aprofitats, adolescents acalorats, senyores de poble embolcallades de pells...

Des del 2 de febrer
es presenta al Centre del
Carme l'obra de dos
artistes contemporanis
d'impacte internacional.

**IVAM / CENTRE
DEL CARME**
MUSEU, 2 / VALÈNCIA

**MIQUEL BARCELO
CILDÓ MEIRELES**

GFNI RAI I IAI VALÈNCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA

COLLABORA

Banco Sabadell

grups familiars i colles de xiquets, tots seguint les bandes, amb les músiques de ritme cridaner i exultant.

La gent de Canals, els forasters, els parents i els visitants, tots seguien i acompanyaven una mena de processó carnavalesca que la barreja d'elements convertia en un conglomerat de les festes valencianes: carrosses de cartó, bandes de música, xiques vestides a la manera tradicional, moros aparatosos i cristians delirants, cavalls i cavallers..., de tot n'hi havia en aquella comitiva que acompanyava la imatge d'un Sant Antoni fet xiquet, amb barbes de cotó, assegut a l'ombra d'un taronger i on el porquet era una vidriola de fang.

La combinació popular d'aquests elements, tots dedicats al taronger i la taronja, afegits al simulacre d'arbre paradisiac que coronava el cim de la foguera, el collar de taronges que sol dur el porquet que acompanya el sant, així com altres representacions per l'estil, em donaven l'explicació clara de tot aquell ritual de fertilitat oferta, ostentosa i generosa. En un moment, veient aquelles carrosses infantils tirades per tractors, girant-me als amics que m'acompanyaven, els vaig dir: "Sant Antoni ha passat de ser protector dels cavalls i dels ases, a ser-ho dels tractors i de les mules mecàniques, de la mateixa manera que el porc s'ha convertit, engalanat de taronges, en una vidriola per a l'estalvi, és a dir, metàfora humil d'una garantia de futur. D'aquesta manera, Sant Antoni esdevenia a Canals patró del taronger, protector de la pela, símbol de modestes riqueses..., com a bona divinitat de l'hivern.

—T'oblides, però, com també estan incorporats a la festa els "moros i cristians", en representació de la indústria del tèxtil i del cuir, igualment representades en els dos grans festers, un anomenat "el bandera" i l'altre "el cuir", justament. Són els nous símbols d'una cultura mig urbana, lligada ja més a la fàbrica que a la terra...

El ple de la nit, si més no, arribà amb el moment de botar-li foc a la verda muntanya de llenya. La multitud omplia la plaça, relativament petita i de forma triangular, en una pinya

Satisfacció i autoestima de ser d'un poble: "El mot, per a mi d'un arcaisme preciós, eixia joiós de mil goles, com un crit atàvic i un clamor excitat davant l'esplendor del foc."

de cossos i d'ànimes espectants, a l'espera del gran vítol de la nit.

Abans, des de l'altar, el foc sagrat que custodia la llàntia del sant, abaixà del cel per encendre el ciri del senyor rector del poble. En aquest moment, el crit ritual del vítol, "Vítol i vítol al nostre patró del poble" eixint enèrgic de la gola del capellà —Don Antonio Santiago, casualment conegut, qui tingué l'amabilitat d'oferir-nos casa per a veure l'espectacle—, fou contestat per tot el poble de Canals, tant de dins de l'església com de la plaça com d'arreu. Per als canalers, aquest és l'instant més dens, més emotiu, més carregat de sentit de la festa. Per als forasters mig sorpresos és el moment que una inesperada emoció insinua la insòlita profunditat d'aquell crit. Devoció religiosa? Sí, però en el sentit més primigeni i humà, més íntim i poètic, quan la religió expressa, com la lírica, el que d'altra manera és impossible de dir.

RAFA GIL

El fum i la lluna: "La nit de foc és llarga i cadascú la viu a la seua manera. Una nit plena de foc que el relleu refreda mentre la lluna plena ens mira somrient i al·lucina."

D'aquesta minúscula flama, plena d'energia divina, però, serà transmesa tota la força controlada del foc als ciris de les autoritats religioses, les civils i les festeres. D'elles partirà l'inici de la tradicional encesa. Un fum fantasmagòric ho omple tot en un instant, aleshores. La nit de foc comença. Els vítols ja no pararan de sonar. Des dels carrers, des dels balcons, a tot arreu, en totes les veus, la nit serà un continu vítol que només la matinada aminorarà per unes hores..., i no en tots.

La nit de foc serà llarga i cadascú la viurà a la seua manera. Així, mentre les autoritats, amb l'Honorable Joan Lerma al front d'una àmplia comitiva, participaven d'un sopar col·lectiu, la colla amb qui jo anava trià un restaurant per sopar, anomenat La Gavina, dels millors que té Canals. Per a nosaltres, aquest va ser l'altre inici de la nit, una nit plena de foc que el relleu va refredar mentre la lluna plena ens mirava somrient i al·lucina. Mentre uns torraven botifarres al caliu i escalfor de la foguera, d'altres passejaven contents pels carrers fredament grisos, i uns altres refugiaven el seu fred al ritme del *bakalao* que omplia les discoteques.

L'endemà, que la festa continuava, ja seria un altre dia. La nit plena de Sant Antoni havia acabat..., fins a un nou vítol.

Josep Piera